

Володимир СЕРГІЙЧУК

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА БЕРЕСТЕЙЩИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

З відродженням українського національного руху з початку Другої світової війни не залишилася поза цим процесом і Берестейщина, де українські націоналісти заявили про себе вже з перших днів приходу більшовицької влади. Вони, зокрема, вже з вересня 1939 року організували підписи місцевого населення за приєднання до України, добивалися навчання дітей українською мовою. Каральні органи більшовицької партії уже тоді розгорнули масові репресії проти свідомих українців Берестейщини. З вересня 1939 до лютого 1941 року в новоприєднаних усупереч волі місцевого населення до БРСР регіонах було заарештовано з політичних мотивів 822 українці¹.

Незважаючи на це, місцеві українці продовжували виявляти приналежність до нашого народу, відтак переслідування за українофільство тривало на Берестейщині й далі. Так, тільки в ніч з 17 на 18 червня 1941 року НКВС заарештувало в Брестському та Кобринському повітах 30 українських учителів².

Прихід гітлерівських військ на Берестейщину дав потужний поштовх до відродження тут українства, усвідомлення поліщуками своєї приналежності до українського етносу. По всіх селах збиралися громади на сходи й ухвалювали, як у Доропівичах Малоритського повіту: “Нех і судиться нашим дітвом важка доля при плузи, але складімося і одчинімо хоч початкову школу... Животіла та “універсальна” школа з одним учителем до кунця окупації, а як пройшов фронт, то й при советах”³.

Найбільш свідомими були Кобринщина і Дорогочина, де ОУН знову заявила про себе. Зокрема, витримавши всі більшовицькі катування, оунівські підпільники Григор Шварко (село Болото), Леонтій Кватерук (місто Кобрин), Василь Пархотик (с. Здишів), Войтик (с. Дивин), Юліан Шумінський (с. Жабинка), звільнені німцями з Берестейської тюрми, продовжили свою патріотичну працю. Зокрема, вони беруть участь у створенні українських комітетів, які намагаються взяти в руки національне й економічне життя корінного населення. Так, у Бересті Український комітет очолили Олександр Гнатів (голова), Іван Микита (заступник) та Володимир Криницький (секретар). Членами комітету були: Іван Кобилко, Борис Олесіюк, Василь Яців та Петро Шалунчак.

Українські комітети виникають також у Кобрині, Янові, Дорогочині, Пинську та Столині. Кобринський, наприклад, складався з Йосипа Сацевича (голова), Петра Рафаловича (заступник), Ярослава Жилавого (секретар), Василя Пархотика, Кватерука, Володимира Магерти та Дмитра Рафаловича.

Ці органи українського самоврядування здійснили велику роботу з відродження національної освіти, добившись відкриття шкіл, у яких рідною мовою викладали історію та географію України⁴.

Безпосередньо на території Берестейщини організаційними структурами оунівського підпілля, за даними КДБ Білорусі, керував окружний провід (“Кричевський”) на чолі із Зиновієм Савчуком (“Шварц”, “Олександр”). Берестейський окружний провід об’єднував три надрайони: Берестейський, Кобринський і Пінський.

Очолований Михайлом Березовським (“Євген”) Берестейський надрайонний провід ОУН (“Круча”) керував націоналістичним підпіллям у Бересті, а також у Берестейському і Малоритському районах. Арсен Клиновий (“Шах”) організовував оунівську діяльність Кобринського надрайонного проводу (“Лан”), до складу якого входили Кобрин, Кобринський, Пружанський, Картуз-Березівський, Дивинський і Антопільський райони. “Вірний”, а потім “Влас” були провідниками ОУН надрайону “Степ”, який об’єднував Пінськ, Пінський, Лунинецький, Логишинський, Жабинківський, Іванівський і Дорогочинський райони⁵.

В архівних фондах України збереглися повідомлення часів Другої світової війни, в яких згадується, що підпілля ОУН на Берестейщині мала і Столинський надрайон, до якого входили Столинський, Давидгородоцький, Висоцький та Іванівський райони⁶.

Оунівське підпілля Берестейщини, як і на інших українських землях, розгорнуло широкий національно-визвольний рух. Приміром, у червні 1943 року група українських повстанців наскочила на відділ СС, що грабував на Кобринщині худобу. Під час цієї збройної сутички було вбито 15 гітлерівців, а 10 – важко поранено. Господарям повернуто понад 100 голів худоби, а для УПА здобуто багато зброї та амуніції, яку, розбігаючись, покинули есесівці⁷.

Зрозуміло, що подібні акції українського підпілля викликали жорстокі репресії з боку окупантів. Так, 23 березня 1943 року гітлерівці ліквідували оунівську групу в селі Теребежів на Пінщині, керівником якої був місцевий староста Олексій Ярошевич⁸.

В одному зі звітів ОУН за серпень 1943 року йдеться про те, що українське населення симпатизує УПА, і “хоча живе тут бідно, радо дає матеріальну допомогу. УПА матеріально забезпечується з теренів, над якими вона має контроль, і в рейдах в терені забезпечена своїми продуктами. Населення, бачучи, що повстанці гарно поводяться, нічого не беруть, відразу стає до нас прихильне, а нашу ідею стихійно приймають раз назавжди. Червоні стараються грабувати ці терени, що є під контролею УПА, і це вороже наставляє до червоних, а ще більше в’яжеться доля населення з УПА”⁹.

Оборона мирного населення від грабежів більшовицьких партизанів була одним з важливих завдань бойових відділів УПА на Берестейщині. Як свідчить один зі звітів оунівця “Хвилі”, збройні сутички з цього приводу відбувалися досить часто. Скажімо, 15 і 16 червня 1943 року відділ УПА розгромив загін червоних партизанів біля села Вечовця (Пінщина). Тут убито близько “80 червоних, здобуто аптеку, радіо, 4-ри гранатомети, захоплено канцелярію штабу, де були списки свідомих українців з околиці. Багато большевиків попало в наш полон”¹⁰.

А восени 1943 року, наприклад, подібні збройні сутички сталися 21 вересня в селі Леліків, 25, 26 і 31 жовтня – в Самановому (в розмові з місцевими селянами червоні тоді говорили: “Дуже добре було б жити на Україні, якби не ці українські повстанці”)¹¹.

За даними білоруських дослідників, на початку 1944 року на території Брестської, Пінської та Поліської областей БРСР оунівці скрізь створили свої окружні, надрайонні й районні проводи, сформували мобільні бойові загони. Наприкінці 1944 року в Брестській області їх діяло 120 (по 7–10 осіб), а в Пінській – 114, чисельність яких коливалася від 25 до 500 осіб. В окремих районах Білорусі бандерівський рух домінував повністю. Скажімо, в Дивинському до 1944 року в УПА вже нараховувалося майже 3 тисячі осіб. Доволі сильними були позиції ОУН і в Іванівському, Дорогочинському, Давидгородоцькому, Логишинському та інших районах¹².

З чого, власне, розпочиналася збройна визвольна боротьба на цих українських теренах? Як свідчать спогади жителів села повіть теперішнього Кобринського району, наприклад, навесні 1943 року приїхали кілька хлопців з сусідніх Самар, що на Ратнівщині, скликали коло церкви схід, а ще по хатах пішли, переконуючи місцеву молодь: “Годи ховатися по печах, бо німець виловить усіх, як котенят, вивезе на примусову роботу до свого дойчлянду – треба гуртоватися, боронитися од усіх зайд”¹³.

Зрозумілими були ті слова для повітських хлопців, відтак після нарад між собою вирішили, що “певно, варто, таки, записатися в тую УПА”. А тут ще й наступного дня налетіли в село німці з поліцаями. Розпочали хапати всіх молодих, хто під руку траплявся. І в одній із хат їм на очі потрапила більшовицька листівка – одразу ж пішло за вогнем селянське помешкання. Якраз ту пожежу побачили хлопці з УПА, які на той час перебували в недалекому Леликові. Хоч і небагато їх було – якийсь десяток, – одразу ж організували засідку. А щоб нагнати більшого страху на гітлерівців і поліцаїв, наставили при дорозі в жито опудала і вдарили по карателях, коли ті поверталися з Повіті. Окупанти зі своїми приспішниками стріляли по опудалах, а українські повстанці – по непроханих гостях, котрих убили аж 19. Незважаючи на підкріплення, яке підійшло на виручку окупантам, упівці зуміли протриматися кілька годин – аж поки німці змушені були втікати до найближчого райцентру Дивина.

Після бою українські повстанці привезли до Повіті двох полеглих своїх побратимів, організували їм урочисте поховання, на яке зійшлося усе село. І ось перед цим велелюдям командир упівців і каже: “Жителі Самарів і Повіті – то ж один народ, у теперішній непевний час мають бути разом”. І вже того дня розпочався вступ місцевих жителів до УПА. І коли запитували згодом літніх жителів Повіті про їхніх односельців-упівців, то відгукувалися однозначно: “То були нашії хлопці – сусіди, родичі. Сто двадцять їх вступило в одному нашому селі – хіба могли всі вони бути бандитами, як їх обзивали і обзивають!”. То “червоних партизанів бачили здебільша п’яними, роз’жджели вони на забраних у селян возах і добре, якби обминали селянське обійстя, не спиняючися”¹⁴.

Зрозуміло, що той український здвиг тривав у повоєнний час, не міг не втягувати у визвольний рух і українську Берестейщину. З приходом Червоної армії в 1944 році на терени Берестейщини багато поліщуків опинилися в лавах української пар-

тизанки. Наприклад, мешканці Доропівечів Малоритського повіту Андрій Марчук, Микола Бурда, брати Парфенюки пішли “в ліс” за високу ідею національного визволення. Бо не змогли змиритися з переслідуванням українства, зокрема із заборону вчити своїх дітей рідною мовою в місцевій школі. Виявляється, “комусь з столичного начальства прийшло в голову: по какому праву вона – на бандітском язике, коли республіка – білоруська?! Привезли вчителів із Мінська, стали нашу мову “оновлювати”. А коли безпаспортне “кріпосне право” для селян кончилося, то в паспорті всім, не питаючи ниякої згоди, вписали одне: білорус”¹⁵.

Майже кожне українське село Берестейщини мало свою збройну силу. Скажімо, з мешканців уже загаданої Повіті на Кобринщині сформувалася місцева боївка на чолі з Федором Савчуком, яка, не криючися, боролася збройно під гаслом: “Вільна Берестейщина в складі незалежній України”. Бо не могли українці-поліщуки змиритися з тим, що “ни в чому не винних людей запроторено в тюрми, концтабори, на виселенє в Сибір – дивчат судили на 10 літ оно за те, що на весіллі співали українських писень”¹⁶.

Особливу активність на теренах Берестейщини проявляли упівські формування “Двірка”, “Єрмака”, “Конопелька”, “Артемчика”, “Ющика”, “Савчука”. До цих та інших загонів, до речі, у великих кількостях приєднувалися ті з місцевих жителів чи колишніх червоноармійців, котрі як репатріанти після гітлерівської неволі потрапляли під нагляд НКВС.

Від місцевого населення оунівці вимагали саботувати господарські й політичні заходи більшовицької влади, ухилятися від сплати податків, сільгосппродукції, вести антирадянську пропаганду. За даними В.Гуленка, в 1944–1946 роках на території Білорусі оунівці здійснили 2384 диверсійні та терористичні акти проти представників більшовицької влади, в результаті яких загинуло 1012 осіб. У 1945 році, скажімо, українськими націоналістами було ліквідовано 50 працівників НКДБ-НКВС, 8 – офіцерів Червоної армії і 28 рядових та сержантів Червоної армії та військ НКВС, 171 – партійно-радянських активістів, 298 – цивільних осіб¹⁷.

Більшовицька влада докладає величезних зусиль, аби ліквідувати українське націоналістичне підпілля в Білорусі. Протягом двох років після звільнення від гітлерівців каральними органами було проведено 4596 операцій проти націоналістичного підпілля, в ході яких убито 3766 і заарештовано 19050 оунівців. Тільки під час проведення чекістсько-військової акції з 15 січня до 20 лютого 1945 року в Брестській і Пінській областях БРСР, в ході якої оточено 839 населених пунктів, було вбито 98 і заарештовано 3808 учасників підпілля, а 55 здалися добровільно¹⁸.

У квітні 1947 року в Іванівському районі Брестської області ліквідовано штаб Пінського надрайонного проводу, очолюваного “Яковом”. Під час цієї операції емгебисти заарештували понад сто осіб. У травні – червні 1948 року каральні органи БРСР розгромили Берестейський надрайонний провід і заарештували понад 50 підпільників. Тоді ж, до речі, Берестейський окружний провід ОУН був перейменований на Білоруський (“Нива”), керівником якого було призначено Олександра Степанка (“Богун”)¹⁹.

Організована збройна боротьба українського націоналістичного підпілля на теренах Берестейщини, прилеглих до Волині, триватиме до початку 50-х років. Наприклад, боївка “Левченка”, діючи на території Дивинського району, часто пере-

дислокувалася до Самарських хуторів Ратнівського району Волинської області. Восени 1946 року “Левченко” спільно з “Яворенком” і “Горобченком” передислокувалися в Антопольський район Берестейщини, де згодом загинули в нерівному бою. Ті їхні побратими з українського підпілля, котрим тоді пощастило вижити в організованій проти повстанців широкомасштабній військовій операції, влилися до боївки Миколи Ільковича (“Дворка”). До складу цієї боївки, що підлягала Дивинському районному проводу ОУН, входили чимало вихідців з Волині, зокрема, Павло Леванюк (“Веселий”) і Гнат Семенюк (“Заренко”) з Самарських хуторів. З цього ж населеного пункту походили Іван Бігун, Микола Макарук (“Шпак”), Михайло Макарук, Антон Семенюк й Ісай Штик (“Моряк”), які в 1949 році влилися в дивинську боївку “Дворка”²⁰.

Після ліквідації в лютому 1952 року боївки Пінського надрайонного провідника Івана Панька (“Сікори”) та відділу Дорогочинського районного провідника “Триця”, коли загинуло 11 повстанців, а 3 було заарештовано, спостерігалася активність лише окремих невеликих груп. Станом на квітень 1953 року каральні органи БРСР розшукували 159 осіб, які раніше належали до українського націоналістичного підпілля²¹.

Як і в західних областях УРСР, так і на терені Берестейщини енкаведисти застосовували в боротьбі проти українських націоналістів спецбоївку під виглядом УПА. Так, у 1945 році невелика лжебоївка НКВС увійшла в довір'я оунівців, після чого знищила два загони УПА, якими командували “Тречун” і “Тречко”²².

Очевидно, найпромовистіше свідчить про розмах українського національного руху у період Другої світової на Берестейщині маршова пісня УПА:

З-понад Прип'яті та Бугу,
 З-понад Ясельди й Піни –
 Поліщук у сорок другім
 Встав на захист Вітчизни.
 Проти тих, що не питавши,
 Йшли від хліба визволять! –
 І брунатних, і червоних,
 Встав як лицар загадковий
 Мужньо з крісом у весь ріст!
 Геть, брунатна і червоні,
 З рідних наших сіл і міст!
 Ми тут батьцівці від віку
 Боліт, борів і полів! –
 І не хочемо опіки
 Ні ляхів, ні москалів!
 Так вперед, вперед до злуки!
 Всі у лави, як одині –
 Любосвітові онуки
 Із тризубом золотим...
 Хай живе нам Україна –
 Пісні й волі сторона!
 Від Гайнівки по Дон синій
 А з Кубані – по Дунай!²³

-
- ¹ Горланов О., Рогинский А. Об арестах в западных областях Белоруссии и Украины в 1939–1941 // Репрессии против поляков и польских граждан. – Москва, 1997. – Вып. 1. – С. 74–113.
 - ² Хміль І. Українське Полісся. – Чикаго, 1976. – С. 175.
 - ³ Полишукове слово (Кобрин). – 1992. – Ч. 4.
 - ⁴ Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – Київ, 2000. – С. 381.
 - ⁵ Валаханович І. Підпілля ОУН на території Білорусі в 1944–1952 роках // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1. – С. 58, 59.
 - ⁶ Державний архів Рівненської області. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 35. – Арк. 98.
 - ⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 4.
 - ⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 528. – Арк. 3.
 - ⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 3а. – Арк. 8 зв.
 - ¹⁰ Там само. – Спр. 191. – Арк. 4.
 - ¹¹ Там само. – Спр. 115. – Арк. 1–4.
 - ¹² Гуленко В. “Враги белорусов – немцы и большевики” // Свободные новости. – 1992. – №5.
 - ¹³ Полишукове слово (Кобрин). – 1992. – Ч. 4.
 - ¹⁴ Там само.
 - ¹⁵ Там само.
 - ¹⁶ Там само.
 - ¹⁷ Там само.
 - ¹⁸ Там само.
 - ¹⁹ Валаханович І. Назв. праця. – С. 60.
 - ²⁰ Молода Волинь. – 1992. – 9 жовтня.
 - ²¹ Там само. – С. 61.
 - ²² Гуленко В. Назв. праця.
 - ²³ Хміль І. Назв. Праця. – С. 221.